

ΟΙ ΕΠΙΓΡΑΦΕΣ ΚΑΙ Ο ΔΗΜΟΣΙΟΣ ΚΑΙ Ο ΙΔΙΩΤΙΚΟΣ ΒΙΟΣ ΤΩΝ ΑΡΧΑΙΩΝ

1. Ψήφισμα της Χερσονήσου της Κριμαίας, προς τιμή του Διοφαντού, στρατηγού του Μιθριδάτη ΣΤ΄.

Στό άρθρο αυτό θα έχουμε την ευκαιρία να αναφερθούμε επανειλημμένα σε άττικές επιγραφές. Τούτο δέν είναι μόνο διότι η Άθήνα, χάρη στις έρευνες στην Άκρόπολη, στην Άγορά, τόν Κεραμεικό, τό ίδιο τό άστυ και την υπόλοιπη Άττική, είναι ή πόλη πού έχει να επιδείξει τό μεγαλύτερο σε αριθμό επιγραφικό σύνολο. Πολλά κείμενα αυτής της πόλης, πού ήγήθηκε δύο φορές στην κλασική περίοδο ήγεμονιών μέ πανελλήνιο χαρακτήρα και άναμείχθηκε σε σημαντικά γεγονότα της ελληνιστικής περιόδου, άπηχούν, όπως είναι φυσικό, συγχρόνως και γεγονότα των πολλών και διαφόρων πόλεων ή λαών, μέ τούς όποιους αυτή ήρθε σε έπαφή, φιλική ή έχθρική. Έξάλλου, παιδεύμα της Έλλάδας ή Άθήνα συνέχισε να παίζει σημαντικό ρόλο στη διάδοση του ελληνικού πνεύματος άκόμα και σε εποχές πού ή πολιτική της άκτινοβολία, μέσα από την όποια περνά συνήθως ή πνευματική, δέν ήταν ιδιαίτερα λαμπρή. Άπό τά «διεθνή» αυτά άττικά κείμενα πού παρουσιάζουμε έδω, σχολιάζουμε μέ ιδιαίτερη έμφαση συνήθως τά μή «άττικά» στοιχεία.

Βάσα Κοντορινή

Έπιγραφικός

Οι επιγραφές, σάν έγγραφα της πόλης από την οποία προέρχονται, αναφέρονται σε «τοπικά» ιστορικά γεγονότα: κάποια φράση ύπαινιμίου του κειμένου τα συνδέει με την «γενική» ιστορία. Μακρά κείμενα, όπως το ψήφισμα από τη Χερσόνησο της Κριμαίας, πρόσ τιμή του Διοφάντου, στρατηγού του βασιλιά του Πόντου, Μιθριδάτη ΣΤ' Ευπάτορα (εικ. 1), μπορούν να θεωρηθούν σάν ένα «τοπικό χρονικό» αποτελούμενο από περισσότερα γεγονότα. Θέλοντας να εξηγήσει ο συντάκτης του κειμένου τους λόγους για τους οποίους τιμήθηκε ο Διοφάντος αρχίζει από τα αίτια που ώθησαν τους Χερσονήσιτες να ζητήσουν την στρατιωτική επέμβαση του βασιλιά του Πόντου· ακολουθεί η αποτίβαση των στρατιωτικών δυνάμεων υπό τον Διοφάντο και η λεπτομερής εξιστόρηση των επιχειρήσεων κατά των Σκυθών επιδρομών· σε μία δεύτερη στήλη γίνεται λόγος για νέα στρατιωτική νίκη επί του Διοφάντου.

Ήρξαι να αναφερθεί εδώ και ένα άλλο θραύς «τοπικό χρονικό», το ψήφισμα προς τιμή του Καλλία (εικ. 2), που βρέθηκε στην Άγορά των Αθηνών και δημοσιεύθηκε πρόσφατα. Ή βοήθεια που πρόσφερε στην πατρίδα του ο Άθηναίος Καλλίας, ταγμένος, όμως, στην υπηρεσία του βασιλιά της Αιγύπτου Πτολεμαίου Α' Σωτήρα, σάν διοικητής φρουράς στην Άνδρο, συνδέεται κυρίως με την εξέγερση των Αθηνών κατά του Δημητρίου Πολιορκητή το 287 π.Χ. Πληροφορούμενος την εκδίωξη της μακεδονικής φρουράς από την Άθηναι και τον περιορισμό της ούσιαστικά στον Πειραιά, ο Καλλίας αφήνει την Άνδρο και έρχεται στην Άθηναι για να εξασφαλίσει την μεταφορά της συγκομιδής του σίτου στο έλευθερο πιάστω, μέλημα πρωταρχικό, όπως ξέρουμε, στις περιπτώσεις πολιορκίας. Πράγματι, ο Δημήτριος δεν άργει να καταφθάσει και να πολιορκήσει την πόλη. Ο Καλλίας θγαινει από τα τείχη, δίνει μάχη έναντιόν του, στην οποία μάλιστα πλγώνεται. Στις διαπραγματεύσεις για ειρήνη, που ακολούθησαν, ο Καλλίας είναι ο εκπρόσωπος των Αθηναιών. Ή αφήγηση δεν σταματά εδώ. Αναφέρονται και άλλες υπηρεσίες του Καλλία στην πατρίδα του και ακόμα ότι, την εποχή που του άπονεμήθηκαν οι τιμές, ήταν στην υπηρεσία του Πτολεμαίου Β' Φιλιάδελφου στην Άλικαρνασσό. Μέ τη νέα επιγραφή, μερικές παράγραφοι του Πλουτάρχου, του Πausανία και του Πολυαίνου άποσα-

φηνίζονται με ένα πλήθος πληροφοριών που τους προσδίδουν χρώμα και ζωντανά. Φωτίζονται η πολιτική και στρατιωτική ιστορία της πόλης, θεσμοί και πτυχές της θρησκευτικής της ζωής (άφου αναφέρεται στην τέλεση των Παναθηναίων και τόν πέλο της θεάς, η οποία φέρει την σπάνια επίκληση **Άρχηγέτις**) κατά τις δύο πρώτες δεκαετίες του 3ου π.Χ. αι. Το ενδιαφέρον όμως του κειμένου αυτού ξεπερνά τα όρια της Άττικής με τις ειδήσεις για τη δραστηριότητα των δύο πρώτων Πολε-

μαίων στο χώρο του Αιγαίου και την άγνωστη από άλλη πηγή ά ύπαρξη φρουράς των στην Άνδρο και την Άλικαρνασσό.

Η πολιτική ιστορία, γενικά, έχει πλουτισθεί σημαντικά από τα επιγραφικά εύρηματα. Οι επιγραφές με συνθήκες μεταξύ ελληνικών πόλεων ή μεταξύ αυτών και έξων δυνάμεων, π.χ. της Ρώμης, συμπληρώνουν σημαντικά τις συνήθως σύντομες σχετικές φιλολογικές μαρτυρίες. Ή ανακάλυψη το 1949 στο Θύρρειο της Άκαρνανίας μιας σπασμένης επιγραφής με ένα μέρος της συνθήκης συμμαχίας μεταξύ της Ρώμης και της Αιτωλικής Συμπολιτείας το 212 ή το 211 (ή επικύρωση έγινε το 210) έριξε καινούριο φώς στο θέμα αυτό που σημαίνει την αρχή της άνάμιξης των Ρωμαίων στα πράγματα της κυρίας Έλλάδας. Χάρη στη νέα επιγραφή, οι ρήτρες της συνθήκης, όπως μάς παραδόθηκαν από τον Τ. Λίβιο, τή μόνη μέχρι τώρα πηγή (τό αντίστοιχο χωρίο του Πολυβίου δεν έχει διασωθεί), διορθώνονται και συμπληρώνονται.

Σε μία άλλη επιγραφή πρόκειται για τή συνθήκη συγχώνευσης δύο πόλεων, της Τέω και της Κυρβισσού. Το κείμενο, που έχει διασωθεί, αναφέρεται με πολλές λεπτομέρειες κυρίως στις υποχρεώσεις του φρουράρχου που θά άποσταλεί στην άπορροφούμενη από την Τέω Κυρβισσό, στο άπόσπασμα που θά διοικεί αυτός άλλα και στους σκύλους που θά εντάσσονται στη στρατιωτική του δύναμη, στον καθορισμό των μισθών, στην διατροφή των σκύλων κλπ. Τέλος αναφέρονται με τις ίδιες λεπτομέρειες ο όρκος και οι σχετικές διαδικασίες, όπως συνήθως γίνεται στα κείμενα αυτού του είδους. Έκτός από τα άλλα στοιχεία, το ενδιαφέρον αυτού του κειμένου συνίσταται ακόμα στο ότι μάς γνωρίζει μία άγνωστη μέχρι τώρα πόλη, την Κυρβισσό. Ή συγχώνευση της με την Τέω τήν τοποθετεί στην Ίωναι και, φυσικά, κοντά στην Τέω.

Πολύτιμη για τήν ιστορική γεωγραφία της Μ. Άσίας είναι μία σπασμένη επιγραφή της εποχής των Φλαβίων από την Έφεσο, η οποία περιέχει κατάλογο πόλεων διατεταγμένων κατά διοικήσεις: **Διοικήσεως Μειλησιακής, Διοικήσεως Άλικαρνασσικής, Διοικήσεως Άπομηνής** κλπ. Ένώ ο κατάλογος των διοικήσεων που δίνει ο Πλίνιος περιλαμβάνει συνήθως τις σημαντικότερες πόλεις, η νέα επιγραφή, εκτός των διορθώσεων που επιφέρει στο κείμενο του Πλίνιου,

2. Ψήφισμα του δήμου των Αθηναιών προς τιμή του Καλλία Θυμοχόρου Σφηπτιού.

προσθέτει και ένα πλήθος από άγνωστες μέχρι τώρα πόλεις. Το πράγμα γίνεται εκπληκτικό, ιδιαίτερα για την Λυβία, που θεωρείται γενικά περιοχή καλά γνωστή στην ιστορική γεωγραφία.

Σε μία αναθηματική στήλη με ανάγλυφη παράσταση από την Άττικη, αφιέρωμα στον Άρη και την Άθηνά Άρεια από τών Ιερά των τους (εικ. 3), το καθαυτό κείμενο αποτελούν, κατά τρόπο περιεργό για αναθηματική επιγραφή, δύο όρκοι. Ο πρώτος είναι ο όρκος των εφήβων: «οὐκ αἰσχυνῶ τὰ ἱερά ὄπλα...»· ο δεύτερος είναι ο όρκος, «ὄν ὡμοσαν Ἀθηναῖοι ὅτε ἤμελλον μάχεσθαι πρὸς βαρβάρους...», δηλαδή αὐτὸς πού ἔδωσαν ὄλοι οἱ Ἑλληνες, καὶ ὄχι μόνο οἱ Ἀθηναῖοι, τὴν παραμονὴ τῆς μάχης τῶν Πλαταιῶν τὸ 479. Ἡ μορφή τῶν γραμμάτων χρονολογεῖ τὸ κείμενο πολὺ μεταγενέστερα, στὸ 8' μισὸ τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. Ἡ ἀσυνήθιστη αὐτὴ ἐπιγραφή μὲ τὰ ἰδιαιζόντα στοιχεία τῆς (διακόσμηση τῆς στήλης: τὰ ἀμυντικά ὄπλα τοῦ ὀπλίτη θεότητας, στὶς ὁποῖες ἀφιερώνεται: θεότητες κατεχοχὴ πολεμικῆς: τὸ κείμενο καὶ οἱ ἰδιωτιπείες του) εἶναι ἕνα πατριωτικό ντοκουμέντο, γένημα τοῦ γενικοῦ κλίματος ἐξάρσης τοῦ ἐθνικοῦ καὶ θρησκευτικοῦ συναισθήματος στὴν Ἀθῆνα ὄ' αὐτὸ τὸ 8' μισὸ τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. Ἡ ἐξάρση, ὄμως, αὐτῆ,

ὄπως καὶ κάθε ὑπερβολή, καταλήγει νὰ ἔχει ἀποτέλεσμα κάπως κωμικό: Στὴ συγκεκριμένη περίπτωση θλέπουμε μόνο τούς Ἀθηναίους νὰ ὀρκίζονται ὅτι δὲν θὰ καταστρέψουν τὴν ἴδια τὴν Ἀθῆνα, «οὐκ ἀναστήσω Ἀθῆνας» πράγμα, ἀντίθετα, στὸ ὄποιο εὐλόγα ὀρκισθῆκαν ὄλοι οἱ Ἑλληνες (καὶ οἱ Ἀθηναῖοι) πού πολέμησαν στὶς Πλαταιές προκειμένου γι' αὐτὴ τὴν πόλη καὶ τούς ἀγῶνες τῆς γιὰ τὴν ἀμυνα ὄλης τῆς Ἑλλάδας κατὰ τῶν βαρβάρων.

Ἐκτός ἀπὸ τούς θεομούς τῆς Ἀθῆνας καὶ τῆς Σπάρτης πού γνωρίζουμε καλὰ χάρη, κυρίως, στὴν Ἀθῆναῖον Πολιτεία τοῦ Ἀριστοτέλη καὶ τὴν Λακεδαιμονίον Πολιτεία τοῦ Ξενοφῶντα, οἱ ἐπιγραφές ἀποτελοῦν τὴ μόνη σχεδὸν πηγή γιὰ τούς θεομούς τῶν ἑλληνικῶν πόλεων. Ἀνάμεσα στὰ ἀναρίθμητα παραδείγματα, πού θὰ μπορούσε κανεὶς νὰ ἀναφέρει ἔδω, ἐπιλέγουμε τὴ χαρακτηριστικὴ περίπτωση τῶν **ξένων δικαστῶν**, ἡ ὁποία, μόνη τῆ, ἀποτελεῖ ἕνα εὐρὺ κεφάλαιο τοῦ ἑλληνιστικοῦ δικαίου. Ὅταν οἱ ἐσωτερικῆς διαμάχης στοῦς κῶλυται μίας πόλης καθιστούσαν ἀδύνατη τὴν ἀπονομή δικαιοσύνης, ἡ πόλη αὐτὴ ἀπευθυνόταν σὲ ἄλλη ἑλληνικὴ πόλη, ἡ ὁποία καὶ ἐστελνε μερικὸς πολίτες τῆς νὰ ἀντικαταστήσουν τὰ ἑκτός λειτουργίας τοπικὰ δικαστήρια. Μπροστὰ στὴ φτώχεια τῶν

φιλολογικῶν μαρτυριῶν (ἔχουμε μίαν νύξη στὸν Πλούταρχο καὶ τὴ μνεία, πού ἔκως διορθώθηκε σὲ ὄλες τὶς ἐκδόσεις, Ροδίων δικαστῶν στὴν Ἀχαΐα, στὸν Πλούτσιο), διακόσος περίπου ἐπιγραφές μαρτυροῦν γι' αὐτὸ τὸν θεσμό τῆς ἑλληνιστικῆς ἐποχῆς. Ἄν ἐξαίρεσουμε μερικὲς εἰδικῆς περιπτώσεις σημαντικῶν πόλεων ἡ ἱερῶν, ὄπως, π.χ., ἡ Ἀθῆνα, ἡ Θάσος, ἡ Δῆλος, γιὰ τὶς ὁποῖες οἱ φιλολογικῆς μαρτυρίες ἡ ὅχι τεταμένως ἀνασκαφικῆς ἔρευνες ἡ καὶ τὰ δύο μαζί, ἐπιτρέπουν νὰ σχηματίσουμε κάποια ἀντίληψη γιὰ τὴν θρησκευτικὴ τοῦς ζωῆ, οἱ ἐπιγραφές ἀποτελοῦν βασικὴ πηγή πληροφόρησης στὸν τομέα αὐτό: Δημόσια ἡ ἰδιωτικὰ ἀναθήματα σὲ διάφορες θεότητες- κείμενα πού περιγράφουν τὸν μικρόκοσμο τῶν θρησκευτικῶν συλλόγων, μὲ τὴν ὀργάνωση, τὶς γιορτῆς καὶ τὰ ἐθίμα τους, ὄπως, π.χ., τῶν Ὀργεῶν τῆς Βενθίδος στὸν Πειραιά, τῶν Ποσειδωνιαστῶν τῆς Βηρυττοῦ στὴ Δῆλο, τῶν Ἀλιαστῶν Ἀλιαδῶν στὴ Ρόδο- ἱεροὶ νόμοι πού καθορίζουν μὲ λεπτομέρειες τὶς διαδικασίες λατρευτῶν, ὄπως τῶν μυστηρίων τῆς Ἀρδανίας στὴ Μεσσηνία: ὄλοι ἱεροὶ καὶ νομισμοὶ πού καθορίζουν τὰ τῆς θυσίας σὲ κάποιο θεό: Ποιὰ ἡμερομηνία θὰ τελεῖται ἡ θυσία, πού εἶδος ζωῶν θὰ θυσιάζεται καὶ ἄκομα καμιά φορά, τί ἡλικία πρέπει νὰ εἶναι τὸ θῦμα: σὲ μίᾶ ἐπιγραφή ἀπὸ τὴν Κάμφο τῆς Ρόδου διαβάσαμε (εικ. 4): «Θευδαῖσιον νεμηνία Ποτειδάν ταυρον μὴ νεώτερον ἐναυτιου, κριόν πρατήνιον, χοῖρον ἱερεύς θυεῖ. Ἴπποκαθεσίοις θυεταῖ Ἀγριανίου ἐνδεκάται ἡ πρότερον κριόν πρατήνιον: ἱερεύς θυεῖ: κρη αὐτεῖ ἀναλούται»· ἐπιγραφές πού ἐξιστοροῦν τὴν θεραπεία ἀσθενῶν μετὰ ἀπὸ θαῦμα τὸν Ἀσκληπιού: μίᾶ τέτοια ἐπιγραφή ἀπὸ τὸ ἱερό τῆς Ἐπιδαύρου διηγείται πῶς ἕνα ἀγοράκι εὐθύς μόλις γεννήθηκε, μετὰ ἀπὸ κυοφορία πέντε ἐτῶν, ἄρχισε νὰ λουζεῖται καὶ νὰ τριγυρίζει γύρω-γύρω μαζί μὲ τὴ μητέρα του.

Ἄλλη ἐκδήλωση τῆς θρησκευτικῆς ζωῆς ἦταν καὶ οἱ ἀγῶνες. Οἱ πληροφῆρες ἐπιγραφῶν σχετικὰ μὲ ἀγῶνες, ἰδιαίτερα τοπικῶς, εἶναι καμιά φορά οἱ μόνες πού διαθέτουμε γι' αὐτούς. Ἔνας κατάλογος νικητῶν παρουσιάζει, κατὰ κανόνα, τὴ διοργάνωση τοῦ ἀγῶνα μὲ τὴν ὀργανωτικὴ ἐπιτροπὴ, πού συνήθως μνημονεύεται στὴν ἀρχὴ σάν ἐπικεφαλίδα, καὶ τὸν κυρίως κατάλογο, ὅπου ἀναφέρονται, μαζί μὲ τὰ ὄνόματα τῶν νικητῶν τὸ εἶδος τῶν ἀγωνισμάτων —

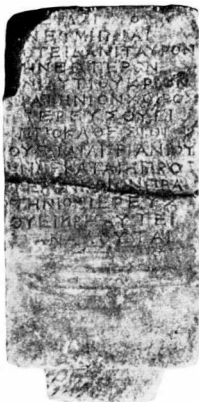

3. Πάνω μέρος τῆς στήλης μὲ ὄρκους, ἀφιέρωμα στὸν Ἄρη καὶ τὴν Ἀθῆνα Ἄρεια. Βρέθηκε στὴν Ἀττικὴ (Αχαρναί).

μουσικοί, γυμνικοί και ιππικοί αγώνες — και οι διάφορες κατηγορίες ηλικίας — παίδων, έφηβων, ανδρών. Η ίδρυση νέων αγώνων από κάποια πόλη γινόταν γνωστή στις άλλες ελληνικές πόλεις με επίσημο τρόπο. Στόν τοίχο ενός δημοσίου οικοδομήματος στη Μαγνησία του Μαϊνάδου έχουν χαραχθεί τὰ ψηφίσματα διαφόρων ελληνικών πόλεων από τις Συρακούσες δυτικά, μέχρι την Άντιόχεια της Περιοίας ανατολικά, με τὰ όποια αποφαιζόταν «αποδέχεσθαι τὰς θυσίας τὰς Ἀρτέμιδος τὰς Λευκοφρυγῆς καί τάν ἐκεχηρίαν καί τῶς ἀγῶνας στεφανίτας ἰσοπυθῆς τόν τε μουσικόν καί γυμνικόν καί ἱππικόν». Ἀναγνωρίζονται δηλαδή ὁ νέος ἀγῶνας πρὸς τιμὴ τῆς Ἀρτέμιδος τῆς Λευκοφρυγῆς ὡς ἰσὸς μετὰ τὴ Πύθια, τόν μεγάλο ἀγῶνα πρὸς τιμὴ τοῦ Ἀπόλλωνα τῶν Δελφῶν. Μία ἀπὸ τῆς συγκρίσεως πού μπορούμε νά προσφέρουν οἱ ἐπιγραφές στόν ἀρχαιολόγο εἶναι καί ἡ δυνατότητα ταύτισης κάποιου οικοδομήματος, χώρου ἢ πόλης. Δύο ἀναθηματικές ἐπιγραφές πού βρέθηκαν σέ ἱερό — ἡ μία μάλιστα κατά τή διάρκεια τῆς ἀνασκαφῆς — στήν Καβάλα, τήν ἀρχαία Νεάπολη, ἐπέτρεψαν τήν ἀπόδοσή του στήν Παρθένω, θεοῦ τῆς ὁποίας ἡ λατρεία καί ἡ ὑπαρ-

ξή ναοῦ ἦταν ἤδη γνωστές ἀπό ἀττικές ἐπιγραφές. Ποικίλο ἦταν τὸ περιεχόμενο τῶν ἐρωτήσεων πού ἀπηύθυναν οἱ πιστοὶ στοὺς θεούς, ζητώντας στὰ μαντεῖα τόν χρησμό τους. Γιά παράδειγμα, ἔνα ἀπό τὰ πολυάριθμα ἐνεπιγραφετά ἐλάσματα ἀπὸ μολύβδο πού βρέθηκαν στὸ μαντεῖο τῆς Δωδώνης, διασώζει τήν ἀγωνία κάποιου Ἀναξίππου ἂν θά ἀποκτήσει ἀρσενικό παιδί: «Ἀνάξιππος τὸν Δία τὸν Νάιον καί τάν Διώναν ἐπερωτῆ περί ἐρσεντέρας γενεᾶς ἀπὸ Φιλίστας τὰς γυναικός...» Σέ ἔνα ἄλλο, κάποιος Λυσανίας δέν φαίνεται πολὺ σίγουρος γιά τήν πατρότητα τοῦ παιδιοῦ πού κυοφορεῖ ἡ γυναίκα του: «ἐρωτῆ Λυσανίας Δία Νάιον καί Διώναν ἡ οὐκ ἔστι ἐξ αὐτοῦ τὸ παιδῆριον ὃ Ἀννύλα κούει...». Σέ ἔνα μολύβδινο ἐλάσμα ἀπὸ τῆ Μοργαντία τῆς Σικελίας (εἰκ. 5) ἔχει χαραχθεῖ ἔνα μαγικό κείμενο μέ τήν εὐχή γιά τὸ θάνατο μιάς δούλης, τῆς Βενούστας: «Γά, Ἑρμᾶ, θεοὶ καταχθόνιοι, ποτιδέξεσθε τάν Βενούσταν τοῦ Ρούφου, τάν θεράπαινα». Ἐνα ἀντίγραφο τοῦ μαγικοῦ αὐτοῦ κειμένου, πού βρέθηκε στὸ ἴδιο ἱερό, ἐπιτρέπει τήν εἰκασία πῶς ὁ ἔχθρος τῆς Βενούστας ἤθελε μέ αὐτὸ τὸν τρόπο νά σιγουρευτεῖ ὅτι θά «πίσσουν» τὰ

μάγια του. Ἀντίθετα, ἔνα φυλακτό, σέ μία συλλογή στήν Κωνσταντινούπολη, ἀποσκοπεῖ στήν προστασία τοῦ κατοχῆ του ἀπὸ ἐνοχλήσεις τῆς γύρω του: «ἀποστρέψατε πάσαν τᾶσιν, πάσαν ἀπεισίαν, πᾶν (sic) πόνον στομάχου ἀπὸ Ἰουλιανοῦ, ὃν ἔτεκεν Νόννα». Ἡ ἀπαγόρευση τοῦ ἀνοήματος καί τῆς ἐναχορησιμοποίησής τοῦ τάφου καί οἱ κατάρες ἐναντίον τῶν παραβῶτων, πού παραδίδονται σέ ἐπιτύμια κείμενα τῆς αὐτοκρατορικής περιόδου, εἶναι ἐνδεικτικὰ τῆς κοινωικής καί θρησκευτικῆς νοοτροπίας τῶν ἀνθρώπων τῆς ἐποχῆς. Σέ μία τέτοια ἐπιγραφή ἀπὸ τῆ Μαγνησία τοῦ Σιπύλου διαβάζουμε (ἡ ὀρθογραφία δέν θά πρέπει νά μάς ἐννοίσει): «Ἀλέξανδρου Ἀλεξάνδρου Γέμινος κατεσκεύασεν τὸ μνημίον καί τήν σορὸν (δηλ. τήν σαρκοφάγον) ἐαυτῷ καί Μελτίνῃ τῇ συμβίῳ· μηδὲν δ' ἔδον ἦτω τεθῆναι ἐτέρῳ· θρ' ὅς ἂν δὲ ἀνίξει τήν σορὸν μετὰ τὸ τεθῆναι τὸν Ἀλέξανδρον, μηδ' αὐτῷ γῆ βατῆ μηδὲ θάλασσαν πλωτῆ μὲ τέκνον ὄνησι, ἀλλά ὧν πανῶν ἡγένοιαν καί τοὺς ἐπουρανοῖους καί καταχθόνιους θεοὺς κεχλωμένους ἔχοισαν». Τὰ ἐπιτύμια κείμενα γενικά παραδίδουν θησαυροὶ ὀνομάτων, ἀνθρωπωνυμίων καί τοπωνυμίων. Ἀνάλογο υλικὸ παρέχει καί κάθε κείμενο μέ ὀνόματα καί κυρίως, θέβαια, οἱ διάφοροι κατάλογοι: Νικητῶν σέ ἀγῶνες, **θεουροδόγων**, πολιτῶν δηλαδή ἑλληνικῶν πόλεων πού δέχονταν ἐπίσημους ἀπεσταλμένους ἄλλης ἑλληνικῆς πόλης κλπ. Μέ τήν συστηματικὴ μελέτῃ τῶν ἀνθρωπωνυμίων πού παρουσιάζουν κάποιο ἰδιαίτερο ἐνδιαφέρον — δέν ἐννοοῦμε, ὅπω δήποτε, τὰ κοινότητα ὀνόματα, ὅπως Ἀθηναγόρας, Ἀπολλωνίδης, Διοπέιθης κ.ά. — συστηματοποιούνται καί ἀξιοποιούνται πολὺτιμα στοιχεία γιά τὴ γνώση τοῦ ἀρχαίου κόσμου. Ἐχει διαπιστωθεῖ, π.χ., ὅτι τὰ ἀνθρωπωνύμια πού παράγονται ἀπὸ τὸ ὄνομα τῆς Ἀφροδίτης εἶναι διαδεδομένα στήν Παμφυλία καθὼς ἐπίσης καί στίς ἀττικές ἐπιγραφές τῆς ρωμαϊκῆς αὐτοκρατορικής περιόδου στήν κυρίως Ἑλλάδα ἀπαντῶνται συχνότερα στή Θεσσαλία καί τῇ Βοιωτία. Στῇ Βοιωτία καί τῇ γύρω περιοχῇ, ἐξάλλου, ἐντοπίζεται κατὰ κύριο λόγο καί ἡ ὁμάδα τῶν ἀνθρωπωνυμίων Ἰσημνίας, Ἰσημνικέτας, Ἰσημνόδωρος κλπ., πού σχετίζονται ἀμεσα μέ τήν μυθολογία τῶν Θηβῶν. Τὰ θρησκευτικολογικὰ στοιχεία βοηθοῦν ἀρκετὲς φορές στήν ἀναγνώρισή καί

4. Ἱερός νόμος ἀπὸ τὴν Κάμορο τῆς Ρόδου.

5. Μολύβδινο ἐλάσμα μέ μαγικὴ ἐπιγραφή ἀπὸ τὴν Μοργαντία τῆς Σικελίας.

ταύτιση πόλεων, όπως η Άντιόχεια, η Άπαμεια κ.ά., που αναφέρονται χωρίς διάκριση (π.χ. **Άντιόχεια από Δάφνη ή επί Δάφνη**, **Άντιόχεια από Μαϊάνδρου** στην Μ. Ασία) ανάμεσα στις ομώνυμες «άποικίες» που ίδρυσαν οι βασιλείς της ελληνιστικής εποχής. Ένας Κασσιόδωρος Μελίτωνος Άπαμειός αναφέρεται σε επιτύμβια επιγραφή από την Άθινα. Ο συσχετισμός του θεσφόρου ονόματος Κασσιόδωρος με τον Δία Κάσιο, που λατρεύονταν σε δύο ιερά στη Συρία, δείχνει ότι εδώ πρόκειται για την Άπαμεια της Συρίας. Με παράλληλη μέθοδο, θά αναγνωρίζαμε ότι ένας Γεράσιμος Ζησιότιδος, π.χ., που συναντούμε στη Θεσσαλονίκη είναι Κεφαλληνίτης. Σε άλλη βάση τίθεται η ερμηνεία που δόθηκε για την περίπτωση που αναφέρει επιτύμβια επιγραφή από την Άλεξάνδρεια: «Ηρακλέων Ἡρακλείδου Ἡρακλεῖδας ναύκληρος». Ποιὰ από τις πολλές Ἡρακλείδες του αρχαίου κόσμου είναι η πατρίδα αὐτοῦ του ναυτικού; Ἡ μνεία του επανηγυριατοῦ του συσχετίστηκε εὐστοχα με τὴν Ἡράκλεια τῶν Εὐφεινῶν Πόντου, τὴν Ποντοπράκεια τῶν Βυζαντινῶν, σπουδαῖοτατο λιμάνι καὶ γωνιάτὴ γιὰ τὴ δραστηριότητα τῶν κατοικῶν τῆς στᾶ ναυτικά.

Ἡ μετωνομασία τῶν ἐλληνιστικῶν πόλεων ἦταν γενομένη πολιτικῆς σημασίας, ἀφοῦ γίνονταν ἀπὸ τὸν νόμαρχο καὶ τὰ ονόματα πού δίνονταν ἦταν αὐτὰ τὸν ἄμεσα συγγενικῶν του προσώπων· π.χ., γιὰ τὸν οἶκο τῶν Σελευκιδῶν: Σελεύκεια, Ἀντιόχεια, Ἀπάμεια, Λαοδικεῖα. Γιὰ τὴν χρονολόγηση τῶν ἀλλαγῶν αὐτῶν, πού συχνὰ δὲν εἶναι ἐξακριβωμένο πότε ἐπῆλθαν, σημαντικὴ εἶναι ἡ μαρτυρία τῶν νομισμάτων, τὸ ἐπίσημο δηλαδὴ ντοκουμέντο κάθε πόλης - κράτους, ἀλλὰ καὶ τῶν ἐπιγραφῶν. Ἐτοί, δύο ψηφίσματα τῶν Δελφῶν τὸν μῆσον τοῦ 3ου π.Χ. αἰ., μετὰ τὰ ὅποια ἀνακηρύσσονται πρόθενοι τῶν Δελφῶν δύο Ἀντιόχεις ἀπὸ Κύνδου, πιστοποιοῦν ὅτι αὐτὸ ἦταν τὸ ὄνομα πού ἔφερε τὴν ἐποχὴ ἐκεῖνὴ ἡ Ταρσοῦ τῆς Κιλικίας, στὸν Κύνδο ποταμὸ. Ἡ μαρτυρία, ὅμως, τῶν δύο ἐπισημῶν αὐτῶν κειμένων διαυθεύει τὸν Στέφανο Βυζάντιο, ὁ ὁποῖος μᾶς πληροφορεῖ ὅτι ἡ μετωνομασία τῆς Ταρσοῦ σὲ Ἀντιόχεια ἀπὸ Κύνδου ἔγινε πολὺ ἀργότερα, ἐπὶ τῆς βασιλείας τοῦ Ἀντιόχου Δ' (175-164 π.Χ.).

Ὅπως ἔχει ὑπογραμμισθεῖ, οἱ ἐπιγραφές ἀποτελοῦν τὴ βάση τῶν μελετῶν γιὰ τὸν ἐξελληνισμό ἢ τὸν ἐκλατινισμό περιοχῶν τοῦ ἀρχαίου

κόσμου. Ἡ χρονολογία τῆς ἐμφάνισης τῶν στῆ Γερμανία ἢ τῆς Βρετανία, τοῦ Μαρκό καὶ τῆ Συρία ἢ τὰ Βαλκάνια, ὁ χαρακτήρας καὶ τὸ περιεχόμενό τους δὲν δεικνύουν μόνο τὰ ὅρια ἢ τὸ βάθος τῆς διεισδύσης τοῦ ἐλληνικοῦ ἢ τοῦ λατινικοῦ (ἢ, ἀργότερα, τοῦ ἐλληνορωμαϊκοῦ) πολιτισμοῦ ἀλλὰ γράφουν ἐπίσης καὶ τὴν ἱστορία τῆς περιοχῆς. Ἐτοί, οἱ σύντομες πληροφορίες τοῦ Διογένη Λαέρτιου καὶ κυρίως τοῦ Διόδωρου γιὰ τὸν ἐξελληνισμό τῆς Καππαδοκίας, στὸ ἐσωτερικὸ τῆς Μ. Ἀσίας, προσλαμβάνουν νόημα καὶ χρώμα χάρη στὶς ἐπιγραφές. Σε μία ἀττικὴ ἐπιγραφή θλῆπουμε τὸν μετέπειτα βασιλιά τῆς Καππαδοκίας, Ἀριάρθης Ε', μαζὶ μετὸν σύμμαθότη τοῦ, τότε πιν βασιλιά τῆς Περγᾶμου, Ἄτταλο Γ', νὰ ἀνεγείρουν ἀνδριάντα τὸν δακτύλο τους, φιλοσοφῶν Καρνεάδῃ ἀνὰ ἄλλο ἀττικὸ κείμενο ὁ Ἀριάρθης ἀναφέρεται σάν ἀγωνοθέτῃ τῶν Παναθηναίων· σὲ τρίτο κείμενο ἀπὸ τὴν Ἀθήνα, ψήφισμα τῶν **περὶ τὸν Διόνυσον Τεχνιτῶν**, ὁ Ἀριάρθης καὶ ἡ βασιλίσσα Νύσα τιμοῦνται ἀπὸ τὸν συλλογὸ αὐτῶν καλλιτεχνῶν σάν ἐυεργέτες τοῦ· ὁ ἐγγονός τους, Ἀριάρθης Ζ', τιμᾶται στὴ Δῆλο, τότε ἀθηναϊκὴ ἀποικία, ἀπὸ τὸν ἱερέα Ἡλιαννακτᾶ, γνωστό γιὰ τὶς σχέσεις του μετὰ ἱσχυροῦς ἡγεμόνες τῆς ἐποχῆς· ἐξᾶλλου, ἀπὸ τὴν ἴδια τὴν Καππαδοκία, ἀπὸ τὰ Τύνανα, γνωρίζουμε τὸ ἀνάθημα ἑνὸς γυμνασίου πρὸς τιμὴ τοῦ Ἀριάρθους ΣΤ'· ἕνα ψήφισμα ἀπὸ τὰ Ἄνισα μαρτυρεῖ ὅτι ἡ καππαδοκικὴ αὐτὴ πόλη εἶχε ὅλες τὶς μορφές τῆς ἐλληνικῆς πολιτικῆς ζωῆς; Οἱ θεομοὶ ἀλλὰ καὶ ἡ γλῶσσα τῆς διοικήσεως ἦταν ἐλληνικὴ. Κοινὰ σὲ αὐτὰ, μὴ ἀλλῆ ἐπιγραφή ἀπὸ τὴ Δῆλο ἀναφέρει, ἀνάμεσα στοὺς ἀγῶνες καὶ τὶς νίκες πού κατήγαγε ἕνας ἀθλητῆς, καὶ τὸ στεφάνι ἐκμέρους τοῦ βασιλιά Ἀριάρθους Ε'. Τὸ σύνολο αὐτῶν ἐπιγραφῶν ἀποδεικνύει σαφέστερα καὶ πληρότερα ἀπὸ τὰ φιλολογικὰ κείμενα τὸ ρόλο πού ἔπαιξαν οἱ βασιλεῖς τῆς Καππαδοκίας — χώρας ἀγνωστῆς σχεδὸν στοὺς Ἕλληνας μέχρι καὶ τὶς ἀρχές τοῦ 4ου π.Χ. αἰ. — στὸν ἐξελληνισμό τῆς Ἀντιόχεια μετὰ τὶς διαφορῆς ἄλλες περιοχές, ὅπου ὁ ἐλληνορωμαῖος διείσδυσε συνήθως σιγά-σιγά μετὰ τὶς ἀφῆρες τῶν μαζῶν (πλατύτερων ἢ στενότερων), θλῆπουμε ἐδῶ ὅτι οἱ Καππαδόκες βασιλεῖς μετὰ τὶς πόλεις πού ἴδρυσαν κατὰ τὰ ἐλληνικὰ πρότυπα, ἀπὸ τὶς ὁποῖες δὲν ἔλειπαν τὰ θέατρα καὶ τὰ γυμνάσια, βασικοὶ φορεῖς τοῦ ἐλληνικοῦ πολιτισμοῦ, ἀλλὰ καὶ μετὰ τὸς πολιτιστικὸς δεσμούς πού

δημιουργοῦσαν μετὰ τὶς μεγάλες ἐλληνικὲς πόλεις τῆς κυρίως Ἑλλάδας καὶ τῆς Ἰωνίας, γίνονται οἱ «πράκτορες τοῦ ἐξελληνισμοῦ». Τὰ λίγα παραδείγματα, πού ἀναφέρθηκαν παραπάνω, ἔδωσαν μίαν ἰδέα ἐξαιρετικῆς γενικῆς τῆς ἐπιγραφικῆς πληροφορήσεως πάνω σὲ θέματα δημόσιου καὶ ἰδιωτικοῦ δικαίου. Ἡ κάθε πόλη, καὶ κυρίως οἱ μικρῆς, μετὰ τὸ σύνολο τῶν ἐπιγραφῶν τῆς (ἀνεξάρτητα ἀν μᾶς ἔχουν διασωθεῖ ἢ ὄχι), συγγράφει τὴ δική της ἱστορία μετὰ τὶς ἰδιομορφίες τῆς δημόσιας διοικήσεως, τῶν λατρευτῶν τῆς, τῶν σχέσεών τῆς μετὰ ἄλλες πόλεις, τῶν ταφικῶν ἐθίμων τῆς κλπ. Μετὰ αὐτὸ δὲν ἀμειωθεῖται ὅτι ἡ οὐσία τῆς ἀρχαιογνωσίας δὲν εἶναι παραδοθεῖ ἀπὸ τοὺς συγγραφεῖς. Οἱ ἐπιγραφές, ὅμως, μετὰ τὴν ἐπάρτια προσφορά τοῦς ἐπιτρέπουν τὴν συνεχεῖ ἀναζωογόνηση τῆς ἱστορίας τοῦ ἀρχαίου κόσμου. Μπροστὰ στὰ κείμενα τῶν ἀρχαίων συγγραφῶν πού μᾶς παραδόθηκαν ἐμμεσα, ἀπὸ διάφορους παπύρους, καὶ γι' αὐτὸ τὸ λόγο ὄχι πάντα μετὰ τὴν ἴδια μορφή, ἢ ἐπιγραφή, κείμενο αὐτόσπου, παραδίδεται στοὺς συγχρόνους, ὅπως ἀκριβῶς καὶ στοὺς ἀρχαίους μετὰ τὸς ὁποῖους μᾶς φέρνει σὲ ἄμεση ἐπαφή.

Σημείωση
Εὐχαριστῶ πολὺ τὴν ἑφορο τοῦ Ἐπιγραφικοῦ Μουσείου, κ. Ντ. Πέττα-Δελμούζου ἐπίσης εὐχριστῶ θερμὰ τὴν Ἀμερικανικὴ Σχολὴ Κλασσικῶν Σπουδῶν γιὰ τὴν εὐγενικὴ παραχώρηση τῆς φωτογραφίας τοῦ ψηφίσματος τοῦ Καλλία.

Βιβλιογραφία

- L. ROBERT, Epigraphie. Encyclopedie de la Pléiade. L' Histoire et ses methodes, Παρίσι, 1961.
J. ROBERT-L. ROBERT, Bulletin epigraphique. Revue des études grecques, 1938 (1940).
M. GUARDUCCI, Epigrafia greca. I-IV, Ρώμη 1967-1978.

The Inscriptions of the Public and Private Life of the Ancient Greeks

Greek inscriptions present a rich variability in content since they refer to many aspects of the public and private life of ancient Greeks. The information they supply corrects, verifies or completes the relevant texts of ancient writers. The fact that an inscription is almost always an original document makes the information supplied exceptionally valuable and often of unique importance.